

Erkendelse af mennesket vil ændre samfundet – til det bedre!

ved Ove Frankel.

*Tidligere overskolelærer, Vidar Skolen med fagene kunst, historie, samfundsfag og smedning.
Nuværende underviser på læreruddannelse og børnehaveseminariet*

Demokrati

Hvordan kan det være, at vi er så overbeviste om, at vi lever i et demokrati, når vores dagligdag er styret oppefra af et hierarki af chefer?

Vi udøver vores demokratiske (stemme)ret ca. hvert 2. år ved folketingsvalg og kommunalvalg m.m. Og det er herligt!

De fleste af os går på arbejde eller i skole eller til uddannelse 200 dage om året.

Arbejdspladser, skoler m.v. er styrede af et system af ledere. Medmindre man er selvstændig eller (top)chef, fungerer vi i et strengt opbygget hierarki:

Virksomheden (eller den offentlige institution) har fastlagt et sæt af regler og normer, vi skal overholde og arbejde indenfor. Beslutningsprocesserne har en tendens til at drive opad i systemet således, at en stadig højere chef træffer eller godkender beslutningen. Beslutningen er ikke endelig, førend den er godkendt eller vedtaget af den øverste chef. Måske endda af Folketinget, - og dét er jo demokratisk!

Vigtige beslutninger er truffet langt væk fra den, der udfører jobbet. Kun mindre betydelige beslutninger kan træffes af dem, der udfører arbejdet.

Kan det være anderledes, eller er der tvingende grunde til, at vi har indrettet det sådan?

Hvis der er tvingende grunde til at have topstyrede virksomheder, hvorfor gælder de så ikke, når det drejer sig om ledelsen af landet?

Hvis vi kunne afskaffe de hierarkiske strukturer, ville vores demokratiske engagement være langt mere omfattende og omfatte alle - også i deres erhvervsaktive år.

Jeg vil antyde, hvordan to erkendelser kan ændre forståelsen og den samfundsmæssige virkelighed i en positiv retning:

- 1: *Forståelsen af, at Arbejde ikke er en vare og*
- 2: *Indsigten, at Kunden ikke er produktet.*

En kort historie:

Jeg var engang dansk direktør for et større amerikansk medicinalfirma. Firmaet var grundlagt af en læge, der havde hjertet på rette sted. Efter ham var firmaet gennemsyret af mottoet:

"Medicine, designed for health, produced with care."

Og det var virkelig det, vi gjorde: Alle beslutninger blev truffet ud fra hensynet til patienters helbred, og om vi kunne fremstille medicinen ordentligt og sikkert. Herunder om vi kunne vejlede de behandlende læger så grundigt, at de

kunne anvende - eller undlade at anvende - medicinen på den optimale måde.

Forretningen gik strygende. Firmaet var stadig familieejet, og størstedelen af overskuddet blev investeret i udviklingen af ny medicin, nye metoder mm.

Tiderne skiftede. Der optrådte et nyt begreb: *Shareholders Value*.

Vi var blevet et aktieselskab. Så nu blev hensynet til aktionærernes indtjening sat højere end hensynet til patienter og sikkerhed. Naturligvis skulle man undgå at skade, for det ville i sidste ende skade 'shareholders value'.

Jeg oplevede dette skift dramatisk. Bestandigt så en lille profitjagende djævel mig over skuldrene og vurderede mine beslutninger. Den hev mig ofte i ørene.

Det blev mig for meget. Jeg blev steinerlærer, og havde det pludselig som en fisk i klart vand: Hver lærer havde en stemme, og beslutninger blev truffet enstemmigt. Enhver var fri til at undervise bedst muligt i enhver situation.

Skiftet fra at være fokuseret på, hvad produktet kunne overfor brugeren til at lade hensynet til kapitalejerne komme i første række, er sket for næsten alle private (og offentlige) virksomheder. Jeg mærker det, så snart jeg skal købe dagligvarer, medmindre jeg opsøger en lille gårdbutik. Og jo, også gårdbutikken skal tjene til dagen og vejen og lidt til. Men de tror dog stadig på, at de kan gøre det ved at tage primært hensyn til deres produkter...

Lad mig nu generalisere ud fra denne lille beretning:

Da jeg arbejdede i mit gamle firma - inden det blev aktieselskab - bestod mit arbejde i to områder, der var så tæt vævet sammen, at jeg først senere er blevet mig det helt bevidst:

1: Jeg ydede en indsats for virksomheden: Ansatte og uddannede folk gennemførte undersøgelser i samarbejde med hospitaler og læger, administrerede osv...

2: Jeg udviklede mig. Bestandigt. Jeg ydede en særlig bevidsthedsindsats for at finde nye og bedre metoder, som kunne bidrage til udviklingen af ny medicin og nye behandlinger.

Jeg var i en meget privilegeret stilling. Og arbejdet havde kvaliteter, som ethvert menneske burde opleve på tilsvarende måde.

Hvorfor?

"Arbejde er ikke en vare"

Ofte hører vi ord og præsenteres for begreber og indret-

ninger, der tyder på det modsatte: Arbejdsmarkedet. Arbejdsgiver. Arbejdstager. Udbud/efterspørgsel. osv... Men at arbejde IKKE er en vare, kan enhver gøre sig klart med en enkel tankegang:

Ingen kan arbejde uden selv at følge med! Om du graver en grøft eller udfører ingeniørmæssige beregninger. Du bliver nødt til at være til stede med din krop, dit sind, dit selv. Mærk efter i den situation, at arbejdsgiver kun betaler dig for dit arbejde: Du vil snart føle dig udnyttet - uanset lønnens størrelse. Nogle har kaldt det prostitution - eller lønslaveri.

Det, du selv medbringer på arbejde, er din personlighed, dit jeg. Det er noget åndeligt, som vil - og skal - involvere sig og gribe forvandlende ind på arbejdet. Det bliver hæmmet, når dit arbejde betragtes som en vare, som du har solgt for en pris - lønnen.

Denne betragtning er hentet fra Rudolf Steiners 14 foredrag om samfundskøkonomi (Das Goetheanum 24/7 - 6/8 1923). Steiners tanke er denne:

Arbejdet består på den ene side i at tage noget fra naturen og lave det om til noget, der har værdi for andre mennesker - vareværdien.

Samtidigt er arbejdet reguleret af menneskets ånd, der bestandigt vil gribe ind i, hvordan arbejdet bliver udført. Der ved opstår kapital-værdien.

Den førstnævnte delproces skaber den værdi, vi kalder vare. Den anden delproces skaber den værdi, vi kalder kapital.

Mennesket deltager således altid i to, TO!! kredsløb:

Kredsløbet, der omdanner natur til vareværdier og Kredsløbet, der ændrer måden at arbejde på, hvorved der opstår kapital.

Naturligvis er FORHOLDET mellem de to kredsløb forskelligt fra menneske til menneske, ligesom det også ændrer sig med alderen, erfaringen og modenheden.

Netop dette: At menneskets arbejde er medvirkende i begge kredsløb (varekredsløbet og kapitalkredsløbet) bør ethvert firma lægge sig så meget på sinde, at *alle* arbejdspladser bliver udformet med dette in mente.

Det kan i sig selv være vanskeligt nok. Men når virksomheden SKAL stå til regnskab overfor den anonyme flok af aktiekøbere, bliver det helt umuligt.

Hvorfor 'anonyme flok af aktieejere'? Aktier handles på børsen. De bliver budt op eller ned. Nogle aktier har et 'godt navn' andre er nye. Køberne er mennesker, der har penge nok til at 'investere' i aktier, men de gør det udelukkende med det formål at forøge deres formue. De lader sig vejlede af børsrådgivere, der til en vis grad har kendskab til den art af firmaer, de anbefaler at investere i. Kun i yderst sjældne tilfælde har de insiderkendskab til virksomheden - ja det kan endog være kriminelt at have for tæt viden om virksomheden.

Så de fleste aktier handles ud fra en raffineret form for spe-

kulation, hvor profit og risiko bliver vejet op imod hinanden, inden et køb anbefales.

Lars (Dyde) Larsen sagde engang: Jeg vil ikke have min virksomhed på børsen. Jeg vil selv bestemme!

I industrialiseringens tidlige faser var det anderledes: En iværksætter fik nogle venner, familiemedlemmer og bekendte til at engagere sig i det projekt, hun ville iværksætte. Så meget, at de indskød deres sparepenge i foretagendet. Ofte gik det godt, og alle var glade. Men gik det galt, var der megen uvenskab i sigte. Men i alle tilfælde var der en bærende positiv interesse, og de mennesker, der ejede andele af virksomheden (aktionærerne), kunne beslutte, hvordan overskuddet skulle anvendes: til udbetaling eller til mere investering i virksomheden.

Når virksomhedens investorer kun har interesse for 'Shareholders Value', bliver beslutningerne taget under hensyn til højest mulig profit. Det opfatter man som væsentligt pleje af kapitalen.

Men egentlig opstår kapitalen af, at hver enkelt medarbejder på sin plads og med sine forudsætninger griber skabende ind i sine arbejdsforhold, således at produktionen bliver stadig mere sund, både menneskeligt, miljømæssigt og økonomisk. Der er altså sket en flytning fra at opfatte den opfindsomme, engagerede medarbejder som kilden til kapital til hovedsagelig at anse kapital som slutproduktet: Virksomhedens økonomiske overskud.

Resultatet har været en vældig ophobning af 'kapital' (nu bruger jeg ordet for den sum af penge, aktionærerne har fået udbetalt og om den kursstigning, deres aktier har opnået). En så overvældende ophobning, at mange store virksomheder har købt deres egne aktier. Altså at virksomhederne ikke står i gæld til nogen udenfor virksomheden og derfor har mindre forpligtelser overfor omverdenen. Dette er måske den væsentligste grund til, at de rige bliver rigere, (se Thomas Piketty: Ulighedens økonomi. People's Press 2014)

Der er således brug for en radikal nytænkning af virksomheden:

- sådan at hver eneste medarbejder får et arbejde, hvor hun eller han på samme tid er involveret i planlægning, udførelse og kontrol af frembringelserne.

- at arbejdskraft ikke bliver behandlet som en vare, hvilket bl. a. medfører, at man ikke får løn i forhold til indsats (timeløn) men rimelig betaling for det produkt, man medvirker til at frembringe.

- at topstyringen afløses af et virksomhedsdemokrati, hvor hver medarbejder har én stemme.

Disse retningslinjer for virksomhedens organisering er udviklet, forsøgt og praktiseret på talrige antroposofisk inspirerede foretagender, men f.eks. også anbefalet af den kendte økonom Yanis Varoufarkis. (han var i en kort, stormfuld periode den græske økonomiminister). Der findes ud over hans til dansk oversatte bog: "Samtaler med min datter om

økonomi" en lang række videoer og foredrag af Yanis Varoufarkis på internettet.

Også i Danmark har samfunds-tænkere bidraget til en nyforståelse af økonomi og virksomhed. Jeg vil her citere Jørgen Ørstrøm Møller og henviser til en artikel i 'Information' den 30/8 2021:

Det store spørgsmål vil blive overgangen til en ikkematerialistisk økonomi, total genanvendelse og mere global lighed, der peger mod en form for global styring. Markeder, priser og overskud vil være totalt uegnede instrumenter til at forvalte og styre samfund, der står over for sådanne udfordringer – og over for en knaphedens æra.

Svaret kan være: Enten en kamp om ressourcer og et stormløb for at slippe fri af forfærdelige miljøkatastrofer, hvor politikere mister kontrollen.

Eller også, at vi får udviklet en global mekanisme til at fordele ressourcerne, der kontrolleres af menneskelige behov, mellem lande og befolkninger.

I et sådant godartet scenarie vil produktion, forbrug og udvinning af ressourcer være underordnet kvoter defineret efter bæredygtighed og/eller total genanvendelse, mens industrialisering og økonomi vil være et levn fra en tidligere epoke.

Sidstnævnte vil have vist sig som overgangsfase fra det feudale landbrugssamfund til det ikkematerielle og bæredygtige samfund, der på længere sigt er den eneste levedygtige model.

Tanken: at udvikle en 'global mekanisme' til at fordele ressourcerne, der kontrolleres af menneskelige behov, er ganske nært beslægtet med tregreningenstanken om at lade *associationer* styre fremstilling, fordeling og forbrug efter broderligheds-principper. Et associativt styret erhvervsliv er styret af repræsentanter fra hver af de essentielle dele: Fremstillingsvirksomhederne, handelsvirksomhederne og endelig forbrugerorganisationer.

Kunden er ikke produktet:

De store it-virksomheder som Google, Facebook og meget andet, der er vokset frem de seneste årtier, adskiller sig yderligere fra de virksomheder, jeg har karakteriseret ovenfor. De er beskrevet på saglig og videnskabeligt forsvarlig vis af Shoshana Zuboff i værket: *Overvågningskapitalismens tidsalder. Kampen for en menneskelig fremtid ved magtens nye frontlinje*" (Informations Forlag 2019) Man kan finde en meget oplysende samtale mellem Margrethe Vestager og Shoshana Zuboff på 'nettet'. Samtalen er modereret af professor Mikkel Flyverbom CBS, som netop har udgivet en bog: "Fra Velfærdsstat til Overvågningsstat."

I helt uansvarlig korthed vil jeg antyde problemets kerne: Milliarder af mennesker får væsentlige dele af deres information fra de såkaldte sociale medier og de anvendte søgemaskiner som Google. Informationsstrømmen er styret af den adfærd, brugeren har haft i sin anvendelse af medierne. Det betyder, at den informationsstrøm, enhver vil modtage, bliver rettet til, så den passer til den enkeltes interesse. Dvs.

den bliver indsnævret. Det er der mange grunde til.

Den almindeligt citerede grund er, at brugeren derved får oplysninger, der passer til hende/ham.

En anden grund er, at der kan kanaliseres reklamer for produkter eller holdninger, der meget præcist passer til forbrugeren. Det betyder, at annonceringen bliver langt mere effektiv i den betydning, at annoncøren får større udbytte af sine annoncekroner på f.eks. Facebook end i en avis. Som Mark Zuckerberg sagde ved en senatshøring: 'Jeg lever af at sælge annoncer!'

Metoden er "attention harvesting" - firmaerne høster brugerens opmærksomhed. Den kan de anvende til målrettet påvirkning.

Kritikere mener, at det er medvirkende til en udtalt polarisering af samfundet, som eksempelvis kom til udtryk ved 'Besættelsen af Capitol i Washington' den 6. januar 2021.

Derfor er det relevant at benævne problemet: Kunden eller brugeren er produktet. Derfor kan vi 'gratis' benytte disse højteknologiske medier.

En nærmere beskrivelse af problemets vældige omfang kan jeg ikke komme ind på her, men nøjes med at opfordre læseren til selv at opsøge viden.

Frihed: Evnen til at handle af kærlighed til handlingen (Frihedens Filosofi kap. 9)

Frihed forudsætter en kultivering af menneskets erkendelse af sig selv og sin stilling i verden. Erkendelse er at sætte begreber og iagttagelser sammen, dvs. at kunne få iagttagelsesprocesser og tænkning (intuition) til at arbejde sammen og derigennem skabe forståelse af verden og sig selv.

Da Rudolf Steiner skrev sit værk for over 100 år siden, var menneskers iagttagelser helt overvejende 'førstehånds-iagttagelser' dvs. det enkelte menneske så, hørte, smagte, følte, lugtede mm. *direkte* de elementer, der var i dets omgivelser. Siden er der sket en voldsom omlægning af vores iagttagelsesverden: Elektroniske medier bringer os uoverskuelige mængder af oplysninger, informationer, billeder om verden. Ingen af dem er førstehånds-iagttagelser! Men snarere iagttagelser på anden, tredje hånd.

Det er oplysninger, vi ikke har lette muligheder for at verificere. De kan lige så godt være 'Fake News' - og er det desværre ofte.

Med hensyn til informationer er vi som moderne mennesker ofte prisgivet. HVIS vi tænker over de informationer, vi får, har vi sjældent det grundlag, der skal til, for at kunne stole på resultatet af tænkningen. Medmindre vi kan støtte os til en omfattende mængde af *førstehånds-iagttagelser*.

Manglen på direkte iagttagelser og den komplekse og uoverskuelige informationsmængde bevirker, at vi bliver nødt til at forenkles. Forenklingen går efter min indsigt alt for vidt: - Vi tillader forenklinger på alt for mange områder. Det er - for at vi kan handle som frie mennesker – nødvendigt, at vi kultiverer områder, hvor vi bevidst forenkler så lidt som muligt. D.v.s. at vi dyrker områder i vores bevidsthedsliv,

hvor kompleksiteten får lov til at vokse, og vi derfor træner os selv i at tænke i kompleksiteter snarere ned i forsimplede kausalitetskæder.

- Forenklingen af det enkelte spørgsmål går så langt, at det bliver reduceret til et spørgsmål om ja eller nej, for eller imod, op eller ned, ude eller inde.... Resultatet er bl.a. det velkendte fænomen at 'meningerne' deler sig op i at den ene halvdel mener +, den anden mener -.

Det medvirker til ovennævnte polarisering af samfundet. Den ufrugtbare polarisering, vi kan se på rigtigt mange områder.

Alternativet er naturligvis at træne og vedligeholde en detaljeret og nuanceret iagttagelse på nogle udvalgte områder. Den nuancerede iagttagelse vil hjælpe til en nuanceret tænkning, så vi efterhånden kan erkende kompleksiteter og undlade spørgsmål, der kan besvares med ja/nej, men hellere åbne spørgsmål som f. eks: 'hvordan kan du forestille dig, at et firma skal organiseres og ledes...'

Den nuancerede iagttagelse er besværlig, tidskrævende, men den bærer lønnen i sig selv. Fordi de begreber, vi ved tænkningens hjælp knytter til iagttagelserne, bliver nuancerede og rigere ofte i en sådan grad, at vi i tænkningen kan opleve egentlige væsensmøder. Vi kan have levende begreber, begreber der udvikler sig i vores bevidsthed og slutter sig sammen i nye og til tider overraskende komplekser. Og

frem for alt begrebskomplekser, der kan holde sig åbne for nye synspunkter.

Dette er en af søjlerne i Steiners pædagogik: At vise fænomenerne så direkte som muligt og danne begreber, der bestandigt kan udvikle sig. En 'levende tænkning', der senere i tilværelsen kan være grundlaget for intuition.

Mennesker med intuition har brug for et arbejde, der tillader og værdsætter, at medarbejderen bruger sin intuition, medens denne er på arbejde. Altså arbejdspladser, hvor arbejdet ikke bliver solgt som en vare. Og arbejdspladser, hvor alle kan lære sig at se, at det er lige her kapitalen, rigdommen opstår.

Mit foretrukne område for at øve komplekse iagttagelser er kunsten. Og øvelsen i at iagttage kunst har ført mig til ofte at iagttage det kunstværk, der kan skrives sådan:

*Kunst=kapital.
(Beuys)*

PS

Ud over de bøger mm, jeg har nævnt i teksten, findes der en række tekster og film på nettet.

Jeg har oprettet en internetside med link til et udvalg af artikler og film på www.udviklingskunst.dk/kilder

På den side her kan du nøjes med at klikke på henvisningen for at komme til det materiale, der uddyber emnerne.